

ФЕНОМЕН ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА В ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті проведено аналіз розвитку поняття “освітнє середовище” в теоретико-педагогічних дослідженнях. Визначено основні підходи до його змісту та структурних компонентів.

Ключові слова: середовище, освітнє середовище, компоненти освітнього середовища, освітньо-професійне середовище.

Серед ключових засобів забезпечення випереджального розвитку національної освітньо-наукової й педагогічної системи спеціальної професійної підготовки викладачів вищої школи найперспективнішою є інтенсифікація формування, розвитку й духовного збагачення освітнього середовища вищого навчального закладу, орієнтованого на професійну підготовку фахівців, організаторів вищої освіти майбутнього.

Освітнє середовище становить основу життєздатності будь-якого вищого навчального закладу. У ньому формуються умови для задоволення основних потреб усіх учасників освітнього процесу, для формування їх особистості та професійного розвитку.

Аналіз наукових досліджень у галузі педагогіки, психології, філософії, соціології, культурології, екології (Г. Арендачук, І. Габа, Н. Гонтаровська, С. Дерябо, А. Каташов, А. Кух, В. Новиков, Л. Панченко, Н. Разіна, О. Романовський, В. Рубцов та ін.) свідчить про те, що середовище визнається одним із провідних факторів розвитку особистості. Формування особистісної сфери спеціаліста здійснюється під впливом не тільки цілеспрямованого освітнього процесу, а і специфічного професійного середовища, у якому він перебуває під час навчання у вищому навчальному закладі.

У працях науковців визначено, що освітнє середовище є насамперед підсистемою соціокультурного середовища, сукупністю історично сформованих факторів, обставин, ситуацій, тобто становить цілісність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості. У широкому сенсі соціокультурне освітнє середовище можна розуміти як структуру, що включає декілька взаємозалежних рівнів. До глобального рівня можна віднести загальносвітові тенденції розвитку культури, економіки, політики, освіти, глобально-інформаційні мережі та ін. До регіонального рівня (країни, великі регіони) – освітню політику, культуру, систему освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національних норм, звичаїв і традицій, засоби масової комунікації та ін. До локального рівня – освітній заклад (його мікрокультуру, мікроклімат), найближче оточення, сім'ю. У вузькому сенсі слова до середовища належить лише безпосереднє оточення індивіда. Саме це оточення і спілкування з ним може справляти найбільший вплив на становлення та розвиток людини.

Соціокультурне професійне середовище – це складна структура суспільних, матеріальних та духовних умов, у яких реалізується діяльність

людини. Таке середовище виявляється істотною умовою розвитку особистості, тоді як під впливом діяльності людини воно і саме змінюється. Ось чому проблеми відносин людини і середовища розглядаються в рамках різних наукових дисциплін і напрямів (філософія, психологія, соціальна екологія, педагогіка, соціологія та ін.).

Втім, проблема створення розвивального продуктивного освітньо-професійного середовища у вищому навчальному закладі досі не вирішена. Для її розв'язання, перш за все, доцільно розглянути зміст поняття “освітнє середовище” та його структуру в дослідженнях науковців.

Мета статті – висвітлити результати теоретичного аналізу сутності феномену освітнього середовища та сучасного стану розробленості проблеми освітнього середовища вищого навчального закладу.

Зміст явища “освітнє середовище” лежить у сутнісному полі поняття “середовище”. Полісемантичність вихідного поняття є причиною багатьох визначень поняття “освітнє середовище”, що співіснують у науці. Середовище в загальному значенні розуміють як оточення, систему, умови тощо. Найчастіше навколишнє середовище розглядають як сукупність об'єктивних явищ, які оточують людину і взаємодіють з нею.

У науці визначено термінологічний ряд, який використовується в контексті поняття “середовище”: “середовище людини”, “людське середовище”, “навколишнє середовище”, “життєве середовище”. У більшості випадків під “навколишнім середовищем” людини розуміється реальна дійсність, в умовах якої відбувається її розвиток. Середовище, що оточує людину, включає в себе сукупність природних і соціальних факторів, які різною мірою впливають на її життя і діяльність.

Освіта як процес і результат засвоєння людиною загального та спеціалізованого соціального досвіду, систематизованих знань, умінь, суспільних норм і цінностей є елементом життєдіяльності суспільства. Ці процеси відбуваються в умовах освітнього середовища учня (студента), яке є підсистемою його життєвого середовища.

Поняття “освітнє середовище” постійно перебуває в полі наукових інтересів педагогічної спільноти. Дослідження відбуваються за напрямками: визначення сутності поняття “освітнє середовище”, його структурного складу; пошук засобів проектування та моделювання освітнього середовища, можливостей управління ним тощо.

Під освітнім середовищем дослідники розуміють:

- систему ключових чинників, що визначають освіту та розвиток людини (Ю. Кулюткін, С. Тарасов [7]);
- сукупність усіх можливостей навчання та розвитку особистості, причому як позитивних, так і негативних (С. Дерябо [5]);
- сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких проходить навчально-виховний процес, та чинників, які як сприяють, так і перешкоджають досягненню його ефективності (О. Романовський [16]).

На думку В. Ясвіна [20], освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні. Найчастіше, коли йдеться про освітнє середовище, то мають на увазі конкретне оточення навчального закладу.

І. Габа визначає освітнє середовище як сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти [4]. Як структурні компоненти освітнього середовища дослідник визначає такі: інформаційний, соціальний і технологічний.

До інформаційної компоненти належать різноманітні професійно-освітні ресурси: освітні програми, навчальні плани, методичні розробки, книги, візуалізована і текстова інформація, інформаційно-рекламні об'єкти, інтернет-сайти тощо.

Соціальну компоненту представлено взаємодією різних суб'єктів (викладачів, студентів, представників служб ВНЗ), заснованою на принципі діалогічності, партнерства, відповідно до традицій університету.

Технологічна компонента включає навчальну, квазіпрофесійну та навчально-професійну діяльність майбутніх викладачів (цілі, зміст, форми організації, стиль викладання і характер контролю, методи, технології тощо), забезпечує різні шляхи і способи отримання та застосування професійних знань і досвіду соціальних відносин і слугує основою моделювання предметного й соціального контекстів професійної діяльності майбутніх фахівців.

У розумінні В. Рубцова і Т. Івошиної, освітнє середовище – це така спільність, яка у зв'язку зі специфікою віку характеризується: а) взаємодією суб'єктів освіти між собою; б) процесами взаєморозуміння, комунікації, рефлексії; в) історико-культурним компонентом [17].

А. Каташов узагальнив різноманітні підходи до визначення поняття “освітнє середовище навчального закладу” та розглядає його як “сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості...” [6]. Освітнє середовище, на думку цього автора, виступає функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатися як модель соціокультурного простору, у якому відбувається становлення особистості.

В. Слободчиков вважає, що середовище, яке розуміється як сукупність умов та обставин для освіти, не існує як щось однозначне і дане заздалегідь. Середовище утворюється тоді, коли суб'єкти освіти спільно починають його проектувати і будувати як предмет і ресурс своєї спільної діяльності та коли між ними починають вибудовуватися певні зв'язки й відносини [19].

У більшості зарубіжних досліджень освітнє середовище оцінюється з точки зору “ефективності навчального закладу” як соціальної системи, його емоційного клімату, особистісного благополуччя, особливостей мікрокультури, якості виховно-освітнього процесу. При цьому

результативність освітнього середовища визначається якістю його просторово-предметного змісту, рівнем розвитку в ньому соціальних відносин і якістю зв'язків між просторово-предметним і соціальним компонентами цього середовища.

Якщо розглядати освітнє середовище з точки зору наданих ним освітніх можливостей, то критерієм якості є його здатність забезпечити всім суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного саморозвитку. Йдеться про ситуацію взаємодії учня зі своїм освітнім середовищем, у якому він, виявляючи відповідну активність, стає реальним суб'єктом свого розвитку, суб'єктом освітнього середовища, а не залишається об'єктом впливу її умов і факторів. Надання освітнім середовищем тієї чи іншої можливості, що дає змогу задовольнити певну потребу, "спонукає" суб'єкта до виявлення активності. Тут актуальним стає питання про те, якою мірою інтересам розвитку особистості окремої людини відповідає той чи інший тип освітнього середовища.

На думку В. Слободчикова, освітнє середовище характеризується категорією подієвої спільності, тобто цілісно-смісловим об'єднанням людей, що створює умови для розвитку предметної діяльності та індивідуальних здібностей людини. Для вищої освіти видається принципово важливим висунуте вченим положення про те, що освітнє середовище є професійно-діяльнісним, керованим і залежить від насиченості його освітніми ресурсами.

Говорячи про типологію освітнього середовища, слід відзначити його умовність. І у зв'язку з цим В. Ясвін відзначає, що основною його характеристикою має стати модальність, показником якої є наявність або відсутність у тому чи іншому освітньому середовищі умов і можливостей для розвитку активності (або пасивності) суб'єкта освіти і його особистісної свободи (або залежності). При цьому під активністю розуміється наявність таких властивостей, як ініціативність, прагнення до чого-небудь, наполегливість у цьому прагненні, боротьба особистості за свої інтереси, відстоювання цих інтересів тощо, відповідно, пасивність пов'язана з відсутністю цих властивостей.

Видатний чеський педагог Я. Корчак виділяв чотири основних типи освітнього середовища залежно від його впливу на розвиток особистості: *догматичне*, що сприяє розвитку пасивності і залежності; *кар'єрне*, що сприяє розвитку активності і водночас залежності; *безтурботне*, яке не тільки сприяє вільному розвитку, а й зумовлює формування пасивності; *творче освітнє середовище*, яке сприяє вільному розвитку активної особистості.

На основі аналізу праць Е. Клімова, Л. Регуш та А. Орлова у структурі освітнього середовища виділяють чотири основні частини: *соціально-контактну* (особистий приклад, культура, досвід, спосіб життя, діяльність, поведінка, взаємини, установи, організації, групи їх представників, з якими доводиться взаємодіяти); *інформаційну* (правила внутрішнього розпорядку, статут навчального закладу, традиції, правила особистої та громадської

безпеки, засоби наочності); *соматичну* (власне тіло і його стан) та *предметну* (матеріальні, фізико-хімічні, біологічні, гігієнічні умови) [15].

А. Кух вважає, що освітнє середовище структурно складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: суб'єктно-ресурсного, матеріально-технічного та ідейно-технологічного. *Суб'єктно-ресурсний компонент* визначає суб'єктів освітнього середовища (студентів, викладачів) та умови здійснення їх суб'єкт-суб'єктної взаємодії. *Матеріально-технічний компонент* відповідає за забезпеченість освітнього середовища відповідним стандартичним обладнанням. *Ідейно-технологічний компонент* визначає нормативні методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні [8].

В. Панов [12] як компоненти структури освітнього середовища виділяє: *просторово-предметний компонент* (приміщення, обладнання, матеріали, матеріально-технічне, естетичне забезпечення занять); *соціальний компонент* (простір міжособистісної взаємодії між учнями, педагогами, психологами, адміністрацією і типи цієї взаємодії); *технологічний компонент* (рефлексивна оцінка психологічних і дидактичних підстав визначення цілей, змісту і методів навчання, у тому числі на матеріалі авторських освітніх програм).

У загальному вигляді освітнє середовище ВНЗ може мати такі структурні компоненти:

– *просторово-семантичний компонент*, який містить архітектурно-естетичну організацію життєвого простору студентів (архітектура вузівської будівлі та дизайн інтер'єру, просторова структура навчальних та рекреаційних приміщень та ін.), а також символічний простір вузу (різні символи й атрибути – герб, гімн, традиції тощо);

– *змістовно-методичний компонент*, що включає змістову й організаційну сфери освіти. Перша пов'язана з концепціями навчання та виховання, освітніми й навчальними програмами, навчальними планами, з методичним забезпеченням навчального процесу тощо. Організаційна сфера пов'язана з технологіями, формами і методами забезпечення навчання та життєдіяльності студентів (наприклад, використання інноваційних педагогічних технологій і нестандартних форм проведення занять, створення умов для науково-дослідної та проектної діяльності студентів у дослідних спільнотах, створення структури групового та студентського самоврядування та ін.);

– *комунікаційно-організаційний компонент*, що включає особливості суб'єктів освітнього середовища (статеві і національні особливості студентів та викладачів, їх цінності, установки, стереотипи тощо); комунікаційну сферу (суб'єкт-суб'єктна взаємодія і соціальна щільність серед суб'єктів освіти та ін.); організаційно-креативні умови (особливості управлінської культури, наявність творчих груп студентів і викладачів тощо) Важливо відзначити, що системоутворювальним елементом цієї моделі має виступати суб'єкт-суб'єктна взаємодія в процесі продуктивної діяльності учасників освітнього процесу.

На думку багатьох дослідників, цілеспрямоване створення у ВНЗ освітнього середовища забезпечує: включення студентів у культурно-соціальні зв'язки різного типу та рівня; розвиток їх мотиваційно-сислової сфери; побудову навчального процесу на основі формування продуктивного досвіду; індивідуалізацію процесу навчання на основі формування та реалізації індивідуальних освітніх програм.

Враховуючи те, що основним завданням вищої школи є професійна підготовка фахівців відповідної галузі, вирішення цього завдання можливе тільки в умовах спеціального *освітньо-професійного середовища*, у якому студент здобуває фахові знання, занурюється у ситуації професійної діяльності, опановує методи професійної взаємодії та спілкування. Таке середовище спонукає суб'єктів освітнього процесу до професійного саморозвитку.

Розглядаючи освітнє середовище як професійно та особистісно стимулюючий фактор, В. Новіков визначає освітнє середовище вищого навчального закладу як сукупність матеріальних, педагогічних і психологічних факторів вузівської дійсності, що спонукають суб'єктів освітнього процесу до професійно-особистісного розвитку та саморозвитку [10].

Також він виділяє такі структурні компоненти освітнього середовища: *ціннісно-сисловий компонент* (місія, цінності, традиції вузу, позитивні приклади випускників різних років як особистостей–професіоналів–громадян); *інформаційно-змістовний компонент* (основні та додаткові професійно-освітні програми, реалізовані у вузі, прийняті концепції навчання, виховання, формування та розвитку особистості, що організують методичні документи, які регламентують діяльність, спілкування та поведінку працівників і студентів); *організаційно-діяльнісний компонент* (форми, методи, способи діяльності (взаємодії), стиль спілкування і поведінки, особистий приклад, культура і спосіб життя, статусне становище суб'єктів у групі, їх включеність в інші колективи та групи, студентське самоврядування); *просторово-предметний компонент* (інфраструктура вузу, елементи навчально-наукової матеріальної бази, побутові та гігієнічні умови).

Усі вказані дослідником компоненти мають бути реалізованими тільки на основі досягнень психолого-педагогічної науки, інноваційного досвіду і традицій вузівської практики, цілеспрямованого створення стимулюючого середовища, яке сприяє підвищенню особистісної активності студентів, їх професійному саморозвитку.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про істотне зростання масиву праць, присвячених проблемі визначення, структурного наповнення, створення та функціонування освітнього середовища, що підтверджує актуальність цього напрямку у психолого-педагогічних дослідженнях.

Розвиток поняття освітнього середовища та його структурних компонентів показано в табл. 1 і 2.

**Розвиток понять освітнього середовища
в дослідженнях науковців**

№ з/п	Визначення	Автори
1	Освітнє середовище являє собою сукупність усіх можливостей навчання та розвитку особистості, причому можливостей як позитивних, так і негативних	С. Дерябо [5]
2	Освітнє середовище – “система ключових чинників, що визначають освіту та розвиток людини”	Ю. Кулюткін, С. Тарасов [7]
3	Освітнє середовище – це “система впливів і умов формування особистості за заданим взірцем, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні”	В. Ясвін [20]
4	Освітнє середовище – це така спільність, яка у зв’язку зі специфікою віку характеризується: а) взаємодією суб’єктів освіти між собою; б) процесами взаєморозуміння, комунікації, рефлексії; в) історико-культурним компонентом	В. Рубцов, Т. Івошина [17]
5	Освітнє середовище навчального закладу – сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини	А. Каташов [6]
6	Освітнє середовище “можна визначити, як психолого-педагогічну реальність, яка містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, включені в соціальне й просторово-предметне оточення, та сутністю якої є сукупність особистісних особливостей і особливостей взаємодії учасників освітнього процесу, особливості змісту освіти в єдності матеріально-предметного змісту та способу його засвоєння”	І. Арендачук [1]
7	Освітнє середовище – “сукупність об’єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об’єктів, необхідних для успішного функціонування освіти”	І. Габа [4]
8	Під освітнім середовищем розуміється сукупність матеріальних, духовних і емоційно-психологічних умов, у яких проходить навчально-виховний процес, та чинників, які як сприяють, так і перешкоджають досягненню його ефективності	О. Романовський [16]
9	“Інноваційне освітнє середовище” – комплекс взаємопов’язаних умов, які забезпечують освіту людини, формування особистості педагога з інноваційно-творчим мисленням, його професійну компетентність	Н. Разіна [14]
10	Освітнє середовище вищого навчального закладу (професійно й особистісно-стимулююче середовище) – сукупність матеріальних, педагогічних і психологічних факторів вузівської дійсності, що спонукають суб’єктів освітнього процесу до професійно-особистісного розвитку та саморозвитку	В. Новіков [10]

Компоненти структури освітнього середовища

№ з/п	Назва та зміст компонентів структури освітнього середовища	Автори
1	<ul style="list-style-type: none"> – соціально-контактний компонент (особистий приклад, культура, досвід, спосіб життя, діяльність, поведінка, взаємини, установи, організації, групи їх представників, з якими доводиться взаємодіяти; “пристосування” своєї групи та інших колективів, з якими контактує людина, реальне місце людини в структурі своєї групи, включеність її в інші групи); – інформаційний (правила внутрішнього розпорядку, статут навчального закладу, традиції, правила особистої та громадської безпеки, засоби наочності); – соматичний (власне тіло і його стан); – предметний (матеріальні, фізико-хімічні, біологічні, гігієнічні умови) 	Л. Регуш, А. Орлова [15]
2	<ul style="list-style-type: none"> – суб’єктно-ресурсний компонент (визначає суб’єкти освітнього середовища (студентів, викладачів) та умови здійснення їх суб’єкт-суб’єктної взаємодії. Суб’єктно-ресурсний компонент передбачає взаємопов’язану цілеспрямовану діяльність як викладача, так і студента); – матеріально-технічний компонент (відповідає за забезпеченість освітнього середовища відповідним стандартним обладнанням); – ідейно-технологічний компонент (визначає нормативні методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні) 	А. Кух [8]
3	<ul style="list-style-type: none"> – просторово-предметний компонент (приміщення, обладнання, матеріали, матеріально-технічне, естетичне забезпечення занять); – соціальний компонент (простір міжособистісної взаємодії між учнями, педагогами, психологами, адміністрацією і типом цієї взаємодії); – технологічний компонент (рефлексивна оцінка психологічних і дидактичних підстав визначення цілей, змісту і методів навчання, у тому числі на матеріалі авторських освітніх програм) 	В. Панов [12]
4	<ul style="list-style-type: none"> – ціннісно-смісловий компонент (місія, цінності і традиції вузу, позитивні приклади випускників різних років як особистостей – професіоналів – громадян); – інформаційно-змістовий компонент (основні й додаткові професійно-освітні програми, реалізовані у вузі, прийняті концепції навчання, виховання, формування та розвитку особистості, що організують методичні документи, які регламентують діяльність, спілкування та поведінку працівників і студентів); – організаційно-діяльнісний компонент (форми, методи, способи діяльності (взаємодії), стиль спілкування і поведінки, особистий приклад, культура і спосіб життя, статусне становище суб’єктів у групі, їх включеність в інші колективи та групи, студентське самоврядування); – просторово-предметний компонент (інфраструктура вузу, елементи навчально-наукової матеріальної бази, побутові та гігієнічні умови) 	В. Новіков [10]

Сучасні освітні процеси не можуть відбуватися без включення в навчання широкого спектра інформаційних ресурсів, без розвитку вмінь обробки й подання інформації. Тому поняття “освітнє середовище” в сучасній педагогічній науці набуло нового статусу у зв’язку з упровадженням у навчальний процес інформаційно-комунікаційних технологій. У психолого-педагогічній літературі останнього десятиліття, присвяченій інформатизації освіти, зустрічаються такі терміни, як “інформаційно-освітній простір”, “інформаційно-освітнє середовище”. Ці терміни належать до різних аспектів педагогіки й інформатики.

Термін “інформаційно-освітнє середовище” позначає нову сутність інтеграції освітнього й інформаційного середовища. Вивчення літератури показало, що інформаційно-освітнє середовище розглядається в таких аспектах, як: сукупність умов і впливів в одному оточенні (В. Красильнікова, М. Моїсєєва, О. Ракитіна, В. Ясвін); сукупність апаратних, програмних, методичних, інформаційних, інтелектуальних, фінансових ресурсів (О. Андреев, І. Захарова, О. Ільченко, О. Соколова, В. Солдаткін); педагогічна система, що включає учнів, викладачів, засоби навчання (О. Андреев, В. Биков, С. Зенкіна); чинник розвитку особистості тих, хто навчається, і тих, хто навчає, та розкриття їхнього творчого потенціалу й талантів (В. Ізвозчиков, Ж. Зайцева) [13].

У своїх дослідженнях науковці формулюють авторські визначення поняття “інформаційно-освітнє середовище”, описують його структуру, принципи побудови.

Відтак, інформаційно-освітнє середовище трактується як:

– системно організована сукупність інформаційного, технічного та навчально-методичного забезпечення, нерозривно пов’язана з людиною як суб’єктом освітнього простору [2];

– єдиний інформаційно-освітній простір, побудований за допомогою інтеграції інформації на традиційних та електронних носіях, комп’ютерно-телекомунікаційних технологіях взаємодії, що включає в себе віртуальні бібліотеки, розподілені бази даних, навчально-методичні комплекси та розширений апарат дидактики [11];

– педагогічна система, що об’єднує інформаційні освітні ресурси, комп’ютерні засоби навчання, засоби управління освітнім процесом, педагогічні прийоми, методи і технології, спрямовані на формування інтелектуально-розвинутої соціально значущої творчої особистості, що володіє необхідним рівнем професійних знань, умінь і навичок [9];

– відкрита, багатовимірна педагогічна реальність, що включає психолого-педагогічні умови, сучасні інформаційно-комунікаційні технології й засоби навчання та забезпечує взаємодію і співпрацю, розвиток особистості викладачів та студентів у процесі вирішення освітніх завдань [13] та ін.

Більшість дослідників розглядають інформаційно-освітнє середовище в рамках вирішення завдань удосконалення дидактичної теорії і практики стосовно різко змінюваних соціально-економічних умов. Вони описують моделі педагогічного процесу, у яких реалізуються дидактичні мож-

ливості інноваційних технологій, що дають змогу ефективно організовувати індивідуальну та колективну роботу педагога і студентів, а також інтегрувати різні форми і стратегії освоєння знань з навчальної дисципліни, спрямовані на розвиток цілеспрямованої самостійної пізнавальної діяльності студентів. Аналіз сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень показує, що середовища дають змогу доповнювати зміст і вносити в нього корективи, а також представляти результати навчальної діяльності студентів, формувати педагогічний моніторинг. Комунікаційні процеси в такому середовищі забезпечують дидактичний, методичний, психологічний і організаційний фон навчання і є центральним елементом педагогічного процесу в навчальному закладі.

Будь-яке інформаційне освітнє середовище характеризується освітніми ресурсами. Під ними розуміють різну змістовну навчальну інформацію (дидактична, методична, довідкова, нормативна, організаційна та ін.), необхідну для ефективного управління педагогічним процесом з гарантованою якістю підготовки фахівця в навчальний і позааудиторний час.

Структура інформаційно-освітнього середовища вузу, як правило, складається з: а) дидактичного забезпечення за окремими курсами або циклами курсів (конспекти, підручники, навчальні посібники, задачники, тренажери, тести, контрольні завдання, глосарії, довідкова і додаткова література тощо); б) електронної бібліотеки (книги, журнали, довідники, статті та ін.); в) суб'єктів процесу навчання (викладачі, студенти та ін.); г) комп'ютерної підтримки (файли різного вигляду і призначення); д) технічного і програмного забезпечення.

Важливим компонентом інформаційно-освітнього середовища є дидактичне забезпечення процесу навчання, яке виконує організаційну, навчальну, контрольну, корегувальну, комунікативну, рефлексивну і прогностичну функції. До структури дидактичного забезпечення входять інформаційно-змістовий; контрольнo-комунікативний і коректувально-узагальнювальний компоненти [18].

У праці Л. Панченко [13] побудована модель інформаційно-освітнього середовища, яка об'єднує такі складники, як: *просторово-семантичний* (організація простору і дизайн інтер'єрів комп'ютерних класів, мультимедійних аудиторій, бібліотеки; топологія і склад університетської мережі; символічний простір); *технологічний* (зміст, методичне забезпечення й організація навчального процесу); *інформаційно-компетентнісний* (інформаційна компетентність та інформаційна культура суб'єктів середовища); *комунікативний* (педагогічне спілкування суб'єктів середовища); *імовірнісний* (ніші та стихії).

Наростаючий темп розвитку інформаційних технологій дав імпульс нового витка інформатизації освіти, пов'язаного із забезпеченням індивідуалізації навчання. Нове бачення інформатизації освіти базується на тому, що інформаційні технології дають змогу варіювати форми, методи, засоби і зміст навчання. У цих умовах у кожного студента виникає завдання управління власною пізнавальною діяльністю і проектування особистого

освітнього результату, що визначає необхідність обирати оптимальні освітні маршрути і засоби, створювати своє *персональне освітнє середовище*. Ряд досліджень у галузі використання інформаційних і комунікаційних технологій у навчанні (С. Григор'єв, В. Лаптев, В. Монахов, Є. Полат, І. Роберт та ін.) засвідчив, що реалізація індивідуальної освітньої траєкторії повною мірою можлива в рамках інформаційного освітнього середовища. Інформаційно-освітнє середовище як багатокomпонентна система має гнучку варіативну структуру і функціонал, що адаптуються до конкретного змісту середовища. Компоненти такого середовища можуть мати різні характеристики і набувати різних станів, тим самим, наділяючи середовище адаптаційними можливостями. Таким чином, середовище може змінити склад своїх компонентів та їх характеристик, що в сукупності й дає йому змогу адаптуватися до особливостей змісту досліджуваного навчального матеріалу, потреб і здібностей студентів.

С. Васильченко доводить, що в результаті такої адаптації за рахунок збільшення ступеня особистісного впливу студента на мету, зміст і хід (траєкторії) своєї освіти для нього створюється *персональне освітнє середовище*, під яким розуміється сукупність об'єктів освітнього процесу, зміст, форми, методи, засоби навчання і навчальних комунікацій, отримана з інформаційно-освітнього середовища шляхом адаптації відповідно до цілей, змісту і планованих результатів навчання, потреб і здібностей студента [3].

Висновки. Створення професійного й особистісно-стимульовального освітнього середовища є сьогодні одним із пріоритетних завдань керівного та науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів. Для його вирішення є необхідні умови у вигляді різних авторських підходів, що розкривають теоретичні та прикладні положення, які характеризують сутність, зміст і технологію створення освітнього середовища із заданими властивостями. Що стосується достатніх умов, то вони зумовлені бажанням і творчим потенціалом суб'єктів освітнього процесу кожного конкретного вузу.

У зв'язку з трансформаційними процесами в суспільстві постають завдання проектування нового освітнього середовища, яке має відповідати сучасним тенденціям розвитку сучасної культури, економіки, виробництва та технології. Тому потрібна розробка гнучкого середовищного підходу, орієнтованого не стільки на об'єктний, предметний світ, скільки на розвиток світу комунікацій, зв'язків і взаємовідносин в освітніх системах; на предметне і комунікаційне забезпечення розвивального й організуючого середовища. Для проблеми управління процесом становлення освітнього середовища важливим є те, що воно може утворюватись індивідом – кожен розвивається відповідно до своїх індивідуальних особливостей, утворюючи свій власний освітній простір як простір входження в культуру. Освітнє середовище кожної особистості є особистісним простором пізнання і розвитку. Як інструмент впливу на особистісний розвиток і становлення суб'єкта, освітнє середовище має розглядатись як об'єкт вивчення, моде-

лювання та конструювання, якому належить важлива роль у процесі становлення особистості.

Список використаної літератури

1. Арендачук И.В. Образовательная среда вуза как фактор психолого-педагогических рисков [Электронный ресурс] / И.В. Арендачук. – Режим доступа: www.sgu.ru/files/nodes/77385/Arendachuk.pdf.
2. Беляев Г.Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных образовательных учреждениях / Г.Ю. Беляев. – М. : ИЦКПС, 2000.
3. Васильченко С.Х. Формирование персональной образовательной среды на основе информационных технологий для реализации индивидуальных траекторий обучения (на примере корпоративного обучения) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / С.Х. Васильченко. – М., 2012. – 21 с.
4. Габа І.М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості / І.М. Габа // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / [за ред. С.Д. Максименка]. – К., 2011. – Т. XIII. – Ч. 6. – С. 74–82.
5. Дерябо С.Д. Диагностика эффективности образовательной среды / С.Д. Дерябо. – М., 1997.
6. Каташов А.І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А.І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
7. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности / Ю. Кулюткин, С. Тарасов // Новые знания. – 2001. – № 1. – С. 6–7.
8. Кух А.М. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики [Електронний ресурс] / А.М. Кух // Предметні дидактики в контексті формування компетентісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця. – 2008. – Ч. 2. – С. 73–76. – Режим доступу: // www.mvf.kamprod.org/zbirniku/Zbirnyk14/e-book/2-07-Kuhh.pdf.
9. Назаров, С.А. Педагогическое моделирование личностно-развивающей информационно-образовательной среды вуза / С.А. Назаров // Научная мысль Кавказа. – 2006. – Спецвыпуск № 2. – С. 69–71.
10. Новиков В.Н. Образовательная среда вуза как профессионально и личностно стимулирующий фактор [Электронный ресурс] / В.Н. Новиков // “Психологическая наука и образование”. – 2012. – № 1. – Режим доступа: www.psyedu.ru/journal/2012/1/2776.phtml.
11. Основы открытого образования / [отв. ред. В.И. Солдаткин]. – М. : НИИЦ РАО, 2002. – Т. 1: Российский государственный институт открытого образования.
12. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем / В.И. Панов. – СПб. : Изд-во Питер, 2006. – 352 с.
13. Панченко Л.Ф. Теоретико-методологічні засади розвитку інформаційно-освітнього середовища університету : автореф. дис. на здобуття наук. степеня докт. пед. наук : спец. 13.00.10 “Інформаційно-комунікаційні технології в освіті” / Л.Ф. Панченко. – Луганск, 2011. – 46 с.
14. Разіна Н.О. Акмеологічний підхід до розвитку професіоналізму сучасного педагога в інноваційному освітньому середовищі середньої школи / О.Н. Разіна // Вісник наукової школи педагогів “АКМЕ”. – 2009. – Вип. 3.
15. Регуш Л.А. Педагогическая психология / Л.А. Регуш, А.В. Орлова. – СПб., 2010. – 414 с.
16. Романовский О.Г. Образовательная среда как одно из условий формирования национальной гуманитарно-технической элиты / О.Г. Романовский // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / [за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО]. – Вип. 22(26). – Харків : НТУ “ХПІ”, 2009. – С. 3–12.

17. Рубцов В.В. Проектирование развивающей образовательной среды школы / В.В. Рубцов, Т.Г. Ивошина. – М., 2002. – 272 с.

18. Скибицкий Э.Г. Информационно-образовательная среда вуза: цель или средство в обеспечении качества образования? / Э.Г. Скибицкий // Труды СГА. – 2009. – № 6. – С. 52–60.

19. Слободчиков В.И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / В.И. Слободчиков. – М., 2000. – 230 с.

20. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В.А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

Кравченко В.Н. Феномен образовательно-профессиональной среды в теоретико-педагогических исследованиях

В статье проведен анализ развития понятия “образовательная среда” в теоретико-педагогических исследованиях. Определены основные подходы относительно его содержания и структурных компонентов.

Ключевые слова: среда, образовательная среда, компоненты образовательной среды, образовательно-профессиональная среда.

Kravchenko V. The phenomenon of educational and professional environment in the theoretical and pedagogical studies

In the article the analysis of development of the concept of “Educational environment” in the theoretical and pedagogical research. The main approaches to its content and structural components.

Key words: environment, educational environment, the components of the educational environment, educational and professional environment.